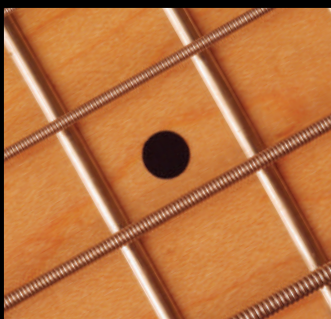

DONATAS KATKUS

MUZIKOS

atlikimas

istorija / teorijos / stiliai
interpretacijos

DONATAS KATKUS

MUZIKOS

atlikimas

istorija / teorijos / stiliai
interpretacijos

VILNIUS 2013

Turinys

Pratarmė.....	9
Įvadas.....	13
1. Muzikos atlikimas ir interpretacija.....	13
2. Muzika ir emocijos.....	30
I skyrius. Muzikos prasmės ištakos	41
1. Mitinės muzikos prasmės.....	42
2. Europos muzikavimo ištakos.....	48
3. Bažnytinė muzika.....	50
4. Pasaulietinė Europos muzikinė praktika viduramžių ir Renesanso laikotarpiais	66
5. Senosios muzikos atlikimo prielaidos	82
6. Šokių muzika	88
II skyrius. Muzikos atlikimo menas baroko laikotarpiu	107
1. Baroko epocha ir muzika	107
2. Muzikinės baroko idėjos	109
3. Baroko laikų muzikavimo praktika	114
4. Baroko muzikos teorijos	154
5. Baroko muzikos atlikimas.....	174
III skyrius. Iš baroko į romantizmą	255
1. Pobarokinės muzikos idėjos	255
2. Klasicizmas	269
IV skyrius. Romantizmas	307
1. Romantizmo idėjos.....	307
2. Romantizmo artistas.....	311
3. Muzikinis gyvenimas XIX amžiuje.....	313
4. Opera	314

5. Orkestras. Dirigavimas	318
6. Virtuoziškas ir artistiškas	321
7. Romantinės muzikos interpretacija	332
V skyrius. Atlikimas XX amžiuje	365
1. Poromantinė reakcija. Atlikimo stilių diferenciacija	365
2. Moderniosios muzikos atlikimas	369
3. Tradicinio repertuaro atlikimo tendencijos	380
4. Šiuolaikinio senosios muzikos atlikimo raida ir problemos	387
5. Muzikos įrašai	395
6. XX ir XXI amžių muzikinio gyvenimo ypatybės	402
1 priedas	409
1. Muzikiniai konkursai	409
2. Muzikos kritika	412
3. Džiazas	418
4. Populiarioji muzika	432
2 priedas	447
Atlikėjo saviruoša	447
Vokalinė tartis ir balso technika	535
Muzikos instrumentai	544
Instrumentai, garsą išgaunantys styga	545
Klavišiniai instrumentai	560
Pučiamieji instrumentai	566
Mediniai pučiamieji instrumentai	574
Mušamieji instrumentai	591
Literatūros sąrašas	603

Pratarmė

Ši knyga išaugo iš Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje skaityto kurso, kurio pavadinimas dar ir dabar gąsdina studentus: interpretacijos teorija. Tai kursas apie muzikinės kultūros dalį, atlikimą kaip savarankišką reiškinių, tai yra apie tai, kas iš tiesų yra kiekvienos aukštosios muzikos mokyklos mokymo turinys. Paskaitų pobūdis ir kurso apimtis vis keitėsi, atsirasdavo naujų temų, o kitų, kadaise buvusių labai svarbių, nebelikdavo. Pajutau, kad ši plati tema yra neaprepiama, o mokymo užduotys vertė kaip nors stabtelėti užfiksuojant bent vieną darbo etapą, juo labiau kad verstinės literatūros apie atskirus muzikos atlikimo istorijos tarpsnius ir atlikimo teorijas Lietuvoje nepasirodė.

Atlikimo menas pas mus nesulaukia teoretikų dėmesio. Neturime lietuvių muzikos atlikimo meno istorijos, jau nekalbant apie nuodugnesnes šio meno stilių, teorijų studijas. Net pasaulio muzikos atlikimas pas mus gyvuoja vos kelių populiarių atlikėjų biografijų pavidalu. Tai, kas pasaulyje padaryta, kas daroma šiandien, lieka už lietuvių kalbos sienų.

Bet gal svarbiausias motyvas atsirasti šiai knygai buvo šiandienos aukštosios muzikos mokyklos studentų mentaliteto ypatumai. Jau nuo seno tarp daugelio lietuvių muzikantų vyrauja nuostata, kad teorija yra kažkas priešinga gyvam muzikavimui. Muzikos teorija ir istorija atrodo lyg atskirtos nuo pačios muzikavimo praktikos. Regis, natų tekstas yra pakankama duotybė ir jo nebūtina kaip nors papildomai aiškinti. Tereikia jį stropiai įgarsinti. Prasmę esą suteiks ne kokia stiliaus teorija, o atlikėjo muzikalumas ir intuityva. Vienas šios knygos tikslų – nutiesti tiltą tarp muzikavimo ir mąstymo apie muzikos prasmę, tarp teorijos ir praktikos. Siekiama ne vadovėliškai perteikti temas ir standartines žinėjimo formules, bet raginti mąstyti, pačiam ieškoti atsakymų. Todėl nevengta nei kontroversiškų temų, nei subjektyvumo, nei poleminių pastabų.

Šie tikslai lėmė, atrodytų, gana nutolusias viena nuo kitos knygos temas. Natūralu, kad įvairovė suponavo ir skirtingus dėstymo būdus.

Knygos įvade aptariamos bendrosios muzikos atlikimo ir interpretacijos teorijų prielaidos, trumpai supažindinama su muzikinių emocijų pobūdžiu.

Pirmasis skyrius, kuriame pasakojama apie muzikinės prasmės ištakas, skyla į kelias temas. Pradėjus nedidele mitinių muzikos reikšmių apžvalga, toliau dėstomi bažnytinio muzikavimo, grigališkojo choralo bendrieji principai. Viduramžių muzikinės praktikos padala – tarsi istorinis etiudas apie tai, ką į muziką įspaudė socialinis gyvenimas ir papročiai. Skyrius baigiamas trumpa šokių istorija. Ji sujungia su baroko laikais, nes čia minimi šokiai tapo barokinės siuitos pagrindu. Antrasis skyrius skirtas baroko laikų muzikavimo ištakoms ir atlikimo principams. Čia ne tik gana išsamiai aptariamos svarbiausios to meto afektų ir retorikos teorijos, bet ir daug vietos skiriama tos muzikos atlikimo būdams – artikuliacijai, ornamentikai, natų puošmenoms, tempų nustatymui ir pan. Šį išsamumą paskatino baroko muzikos reikšmė visai Europos muzikinei kultūrai – kaip tik tuo metu buvo suformuluoti ir įgyvendinti pagrindiniai muzikavimo principai, lemiantys ir šiandieninę jo praktiką. Deja, lietuviškoje muzikos mokymo panoramoje šio muzikavimo stiliaus dėsniai iki šiol yra tamsi dėmė. Tad stengtasi pateikti kuo daugiau originalių XVI–XVIII a. autorių tekstų ir muzikavimo pavyzdžių.

Skyriaus apie klasicizmą tema – konstrukcinių muzikos savybių svarba to stiliaus muzikos atlikimui. Svorio centrą bandoma perkelti nuo muzikavimo taisyklių aprašymo į bendrąją stiliaus estetiką, jos sąsajas su to meto muzikos formos kaita.

Panašaus estetinio požiūrio laikomasi ir knygos skyriuje apie romantizmo epochos muziką. Labiau išryškinami istoriniai procesai, kur estetikos principų formavimasis susijęs su muzikinės idėjos vartimu programinėmis nuostatomis ir lineariu naratyvumu. Apžvelgiama komercinių koncertinių institutų raida, atlikimo madų ir papročių, muzikos žvaigždžių reikšmė muzikavimo stilių atsiradimui ir plėtotei, kompozitoriai, labiausiai paveikę romantinio atlikimo nuostatų formavimąsi.

Šiuolaikinei muzikai skirtame skyriuje daugiausia dėmesio kreipiamą į romantinio atlikimo stiliaus transformaciją ir naujos atlikimo estetikos atsiradimą. Šiuolaikinis muzikos atlikimas laikomas ne vientisu reiškiniu, bet lygiagrečiai gyvuojančiais tradicinės, moderniosios ir senosios muzikos atlikimo būdais.

Įvadas

1. Muzikos atlikimas ir interpretacija

Muzika yra menas, kurio medžiaga – garsai. Kokie garsai ir jų junginiai įvardijami specialiu muzikos terminu, apibrėžia kultūra.

Muzika yra tai, kas skamba arba skambėjo. Sakome, kad muzika – tam tikras veiksmas, atliekamas tam tikru laiku. Net įrašų, kurie yra tam tikri konkretaus meto konservantai, klausymas yra nepakartojamas veiksmas, susijęs su konkrečiu laiku. Ko gero, čia ypač tinka posakis, kad į tą pačią upę dukart neįbrisi, nors vandens cheminė sudėtis ta pati per amžius.

Muzika yra ne paprastas garsų mišinys, o tam tikra organizuota jų struktūra, visuomenėje ir kultūroje įgaunanti prasmę, kuri skleidžiasi todėl, kad tą specifinę struktūrą žmogus gali pakartoti ir atsiminti. Muzikinė struktūra yra ir ženklas, nurodantis tam tikrus su žmogumi ir jo kultūrine aplinka susijusius procesus ir reiškinius, ženklas, dėl savo dinaminės, su laiku susijusios prigimties galintis tapti žmogaus asociacijų šaltiniu, emocinių išgyvenimų, taigi ir dinaminių psichikos procesų, stimulu. Šį ženklą tam tikru būdu galima užrašyti popieriuje, bet pirmiausia jis yra įvykis, garsų procesas *čia ir dabar*, labai artimas įprastai žodinei kalbai. Jis turi savo fonetiką ir struktūrinių darinių derinimo taisykles, gramatiką, kurią žmogus įvaldo per kultūrą ir kuri žmogui ir bendruomenei turi prasmę.

Kaip kalba neatsiejama nuo kalbėjimo, yra juo gyva, taip ir muzika, reguliuojama tam tikrų savo gramatikos taisyklių, reiškiasi laike, taigi muzikuojant. Tad muzikos, kaip ir kalbos, yra dvi skirtys, apibrėžiančios jos sinchroninį ir diachroninį aspektus. Lingvistikoje šias skirtis XX a. pradžioje suformulavo šveicarų kalbininkas Ferdinandas de Saussure'as (1857–1913). Jis atskleidė pamatinę kalbos dichotomiją, sinchroninį jos aspektą pavadindamas kalba (pranc. *la langue*), o diachroninį – kalbėjimu (pranc. *la parole*). Vėliau Louis Hjelmslevas (1899–1965) šią skirtį

suformulavo kaip sistemos ir proceso, paradigminius ir sintagminius modelius. F. de Saussure'as (1857–1913), žvelgdamas į kalbą kaip ženklų sistemą, įtraukė į kalbotyrą dar vieną dichotomiją – signifikanto ir signifikato.

Muzikoje taip pat matome šias skirtis. Viena vertus, ji, kaip ir kalba, yra tam tikrų gramatikos dėsnių valdoma įvairių garsų darinių visuma, kurią galima aprašyti kaip sinchroninę struktūrą, kita vertus, tai tiesioginis muzikavimo, dar tiksliau – komunikacijos, aktas, kuris, nors ir nulemtas pamatinių muzikos struktūros ir gramatikos dėsnių, kaip ir mūsų kasdienis kalbėjimas, yra vis kitoks, kupinas improvizacijos, emocijų, susijusių su konkrečiomis muzikavimo situacijomis, atlikėjo asmenybės savybėmis. Muzikavimas sietinas ir su gestų kalba, taigi muzika ir muzikavimas yra ženklų sistema, atliekanti ne tik komunikacinį, bet ir žmogaus patirtį ženklinantį vaidmenį. Muzikos prasmė ir yra kultūros formų paženklinta patirtis, formų žaidimas, praplečiantis žmogaus vaizdinį ir emocinį pasaulį.

Sinchroninę muzikos struktūrą, jos gramatiką tiria įvairios muzikologijos disciplinos. Mums svarbesnis diachroninis, konkretaus laiko ir sąlygų nulemtas procesas, *la parole*, muzikavimas, muzikos atlikimas kaip įvykis, turintis reikšmę, taigi ir tam tikrą struktūrą. Šios struktūros ir reikšmės analizė yra muzikos atlikimo teorijos tikslas. Pagrindinė sąvoka, kuria remiantis aprašoma atlikimo reikšmių sklaida, yra stilius. Stilius suvokiamas kaip sistema, kurios visumą lemia dalių funkcijos, o dalys jungdamosi formuoja visumos vaizdą. Šioje knygoje vartojama imanentinio muzikos ir jos atlikimo stiliaus sąvoka išaugusi iš Leonardo Meyerio (1918–2007) muzikos prasmės teorijos, kuri stilių apibrėžia kaip tam tikrų muzikos elementų atrankos principą. Muzikos kūrinio ir atlikimo vidinio rišlumo savybės ir jų nulemta prasmės erdvė remiasi tikimybiniais konkrečių elementų pasirodymo kūrinyje dėsniais. L. Meyerio muzikinių procesų tendencijų sužadavimo ir muzikinių įvykių laukimo teorija siejama su muzikos struktūrų konotacijomis ir denotacijomis aiškinant vidinius muzikavimo procesus ir vyksmą, kurią galima apibrėžti kaip atlikimo stilių (Meyer, p. 75).

Kita vertus, stilius traktuojamas ir kaip ženklų suma, kai tam tikros garsinės struktūros socialinėje ir kultūrinėje praktikoje įgauna labai aiškia ir apibrėžtą reikšmę – kaip ir kalboje, kur arbitralinė fonetinė struktūra tampa kalbos prasmės turėtoja.

DONATAS KATKUS – altininkas, dirigentas, pedagogas, muzikologas, muzikos vadybininkas. 1965–1994 m. – Vilniaus kvarteto altininkas, nuo 1994 m. – Šv. Kristoforo kamerinio orkestro direktorius ir dirigentas, nuo 1995 m. – Kristupo festivalio meno vadovas. D. Katkus yra Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Kamerinio ansamblio katedros profesorius, dėsto interpretacijos teorijos ir istorijos kursą. Nuo 1962 m. reiškiasi kaip muzikos kritikas ir muzikologas. Parašė per 400 straipsnių, išleido knygą „Lietuvos kvartetas“ (1971). Jo muzikologiniai interesai apima muzikos estetiką, semiotiką, muzikos atlikimo teoriją ir praktiką. Profesorius – Lietuvos kompozitorių sąjungos ir Lietuvos muzikų sąjungos narys.

Tai pirmoji knyga lietuvių kalba, skirta muzikos atlikimui, apžvelgianti muzikavimą Europoje nuo viduramžių iki šių dienų. Nagrinėjami atlikimo ir interpretacijos teorijos, muzikinių emocijų, muzikavimo praktikos klausimai. Išsamiai aptariamas baroko muzikos atlikimo stilius, apžvelgiama muzikavimo ir muzikinės interpretacijos raida klasicizmo ir romantizmo epochose, XX a. muzikos atlikimo problemos. Knygos prieduose samprotaujama apie muzikinius konkursus, muzikos kritiką, džiazo ir populiariąją muziką, supažindinama su muzikos instrumentų raida.

